

Gender en kinderboeken

Mieke Maerten

Lezen met kinderen is fantastisch. Het prikkelt hun fantasie, houdt hun interesse vast en voor ze het zelf doorhebben, hebben ze van alles opgepikt over de wereld rondom hen.

Alleen daar loopt het soms mank. *Ondanks de enorme variatie aan fantasierijke boeken op de markt, zijn de beelden over mannen en vrouwen, jongens en meisjes vaak nog verrassend stereotiep. Vooral in de commerciële fictie gaat men de laatste jaren meer en meer de stereotiepe toer op.* Boeken worden uitdrukkelijk gepromoot als jongens- of meisjesboeken. Elk met hun eigen thema's, verhaallijnen en kleurenschema's. Net als in de speelgoedwinkels, krijgen ook steeds meer kinderboekenwinkels een roze en blauwe afdeling.

In het literaire kinderboekengenre is het beeld meer divers. Je vindt heel wat kinderboeken die uiteenlopende, vaak moeilijke thema's behandelen: multiculturaliteit, homoseksualiteit, gender, etniciteit, nieuw samengestelde gezinnen, enz... Stereotypen worden uitdrukkelijk uit de weg gegaan en deze thema's worden vaak op nieuwe en fantasierijke manieren aangereikt. Toch vind je ook binnen het literaire genre nog een overschot aan boeken met erg stereotiepe beelden over mannen en vrouwen, meisjes en jongens. Bij vele klassiekers is dat niet meer dan een weergave van de werkelijkheid die niet langer de onze is, maar ook recentere publicaties blijken nog al te vaak vasthouden aan voorbijgestreefde clichés over jongens en meisjes.

En dat is jammer. Samen met vele andere invloeden, geven boeken mee vorm aan de ideeën die jongens en meisjes hebben over zichzelf en anderen. En ook dat blijkt bij de gemiddelde driejarige nog behoorlijk stereotiep. Stereotiepe ideeën rond meisjes en jongens stellen grenzen aan het experimenteergedrag van kinderen. Sommige activiteiten worden nauwelijks uitprobeerdd omdat ze "niet voor jongens/meisjes" zouden zijn.

Er is, binnen het Nederlandse taalgebied, in beperkte mate onderzoek gevoerd naar gender en kinderboeken. Dit werd onderzocht vanuit twee, heel verschillende, invalshoeken: gender enerzijds en leesgedrag anderzijds.

Onderzoek vanuit genderperspectief focust rond vragen als: welke rollen en vooronderstellingen rond gender worden afgebeeld in kinderboeken? Op welke manier beïnvloedt dit de beelden van kinderen op mannen en vrouwen in onze samenleving? Hoeveel mannen/vrouwen, jongens/meisjes vinden we terug in kinderboeken? Wat is hun rol in het verhaal?

Bij onderzoek rond leesgedrag is gender een criterium, maar niet het doel van het onderzoek. Dit onderzoek focust op vragen als: zijn er verschillen in het leesgedrag van jongens en meisjes? Wat lezen ze? Hoe kunnen we het lezen stimuleren?

Uiteraard is er wat overlap bij deze twee soorten onderzoeken, maar de invalshoek is erg verschillend. Onderzoek naar leesgedrag heeft vooral als doel het lezen te promoten. Gender is niet noodzakelijk een bekommernis. Integendeel, de aanbevelingen uit deze onderzoeken zijn vaak erg rolbevestigend.

Het jaarlijkse symposium voor kinderliteratuur, georganiseerd door de Nederlandse afdeling van IBBY samen met Universiteit Tilburg, had in 2010 als thema: Iedereen Leest! Een doorgaande leeslijn voor meisjes en jongens. Onderstaand artikel geeft een samenvatting van de onderzoeken die daar gepresenteerd werden samen met enkele interessante aanvullingen.

JONGENS/MEISJES TELLEN

Vera Hoorens (UA, 2006) bekeek recente kinderboeken (gepubliceerd sinds 2004) voor kinderen tot zes jaar met de vraag: hoeveel mannen en vrouwen zijn er afgebeeld? Welke activiteiten doen deze mannen/vrouwen? Welke eigenschappen worden er in deze boeken toegekend aan mannen/vrouwen?

Ze ontdekte dat de stereotypen nog springlevend zijn in de Nederlandstalige kinderboeken. Jongens en mannen waren meer de hoofdrolspelers in de verhalen, terwijl vrouwen en meisjes eerder ondersteunende rollen kregen. Dit mannelijk overwicht is absoluut niet duidelijk op basis van de boekomslagen, wel in tegendeel. De titels bevatten meer meisjes- dan jongensnamen en jongens en meisjes zijn ongeveer evenveel afgebeeld op de covers van de onderzochte boeken. Mannen en jongens, zo blijkt uit dit onderzoek, zijn de 'default' personages. Alleen als ze niet de hoofdrolspelers zijn, wordt dit expliciet vermeld in de titel of cover van het boek.

Gezien ze de meerderheid van de hoofdpersonages vormen, hoeft het niemand te verbazen dat de mannelijke personages vaker afgebeeld worden dan de vrouwelijke personages. Vrouwen worden bovendien eerder afgebeeld in huishoudelijke contexten, terwijl mannen eerder te zien zijn in professionele situaties. Als vrouwen in een professionele context afgebeeld worden, is dit vaak in een zorgende context (een verpleegster, een schooljuf, ...)

Cavaria screende tijdens hun Open Boek-project educatieve materialen voor basisonderwijs. Zij ondervonden dat hoewel leermaterialen tot op zekere hoogte de veranderende genderrollen in onze samenleving weergaven, er toch nog wat werk aan de winkel is. Ze vonden iets meer mannen dan vrouwen

terug in de afbeeldingen van educatieve publicaties. Het grote verschil zit echter in de contexten waarin mannen/vrouwen worden afgebeeld. Mannen werden tot drie keer meer in een professionele context afgebeeld dan vrouwen. Ze worden ook vaker al sportend afgebeeld. Er werden heel wat voorbeelden gevonden van vrouwen in stereotiep "mannelijke" beroepen als astronaut of brandweerman. Het omgekeerde is niet het geval: er werden zo goed als geen mannen afgebeeld in stereotiep vrouwelijke beroepen zoals verpleeging of kinderopvang. In het huishouden bleek de emancipatie al verder opgeschoven: ongeveer evenveel mannen en vrouwen werden afgebeeld terwijl ze in de weer waren met stofzuigers of boodschappenkarretjes.

OVER PRINSEN EN PRINSESSEN

De interesse in gender en kinderboeken start in de tweede golf van feminisme. De feministische literatuurkritiek van de jaren 1970 richtte haar pijlen in eerste instantie op sprookjes. Feministes bekritiseerden de passieve portrettering van meisjes (prinsessen!) in sprookjes en plaatsten ook vraagtekens bij de rol van oudere vrouwen: de boze stiefmoeder, de boze heks,... Vandaag nemen literatuurcritici en feministes een meer genuanceerd standpunt in, maar de oorspronkelijke feministische kritiek op sprookjes was het startsein voor een nieuwe aandacht voor kinderliteratuur en de impact van de boodschap die uitgedragen wordt. Voor het eerst werd er aandacht gevestigd op het feit dat wat kinderen te horen krijgen via verhalen een invloed heeft op de manier waarop zij naar zichzelf als jongens of meisjes kijken.

Deze visie gaf in eerste instantie aanleiding tot heel wat kinderboeken gebaseerd op rolomkering. Feministische kinderboeken uit de jaren 1970 toonden ons pittige meisjes in politiek correcte verhalen. Moderne bewerkingen van de klassieke sprookjes waren erg in trek. Ze vertelden verhalen van prinsessen die zelf hun redding in handen namen en die de rol van mooie prinses uitdrukkelijk afwezen. Deze hoofdfiguren verkozen korte haren en broeken boven lange lokken en prinsessengewaden. Deze sprookjes met een emancipatorische ideologie stonden in fel contrast met de Disney versies van sprookjes waar vrouwenrollen zo mogelijk nog passiever en vrouwonvriendelijker werden ingevuld dan de oorspronkelijke versies van Grimm en anderen.

Onderzoek naar leeservaringen maakte echter duidelijk dat deze rolomkeringsverhalen hun doel voorbij schoten. Kinderen bleken erg vast te houden aan de traditionele sprookjes-archetypes en interpreteerden deze teksten vaak anders dan verwacht. Een emancipatorische ideologie op zich is niet voldoende om een goed kinderboek te maken.

Vandaag beschouwen genderexperten de klassieke sprookjes niet meer als 'foute literatuur'. In tegendeel, in de juiste pedagogische context kunnen ze een prima uitgangspunt vormen voor een discussie over genderthema's. Ook vandaag blijven moderne sprookjesbewerkingen jeugd-auteurs inspireren. Pas als kinderen plezier beleven aan een

goed en origineel geschreven verhaal, worden het boek én de boodschap goed ontvangen. En kan het het kritische vermogen van jonge lezers aanscherpen.

Een recente analyse van een aantal Nederlandstalige sprookjesbewerkingen toont de ingrediënten voor een succesvolle bewerking. In de eerste plaats veronderstellen deze bewerkingen een lezer die de klassieke sprookjes kent. De emancipatorische boodschap van de bewerking ontstaat in het contrast met het originele verhaal. Bovendien hadden de bewerkingen uit de analyse aandacht voor nieuwe genderrollen voor de mannelijke én vrouwelijke personages. Beide personages waren meer complex dan in de originele verhalen. De bewerkingen toonden een nieuwe representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid. De prinsen in deze bewerkingen zijn op zoek naar hun identiteit. Verscheurd tussen de verwachtingen (prinsen zijn daadkrachtig, vrij van twijfel of aarzeling!) en de reële twijfels en gevoelens die ze ervaren. Deze prinsen evolueren in de loop van het verhaal. Hetzelfde geldt voor de vrouwelijke personages. De prinsessen in deze bewerkingen zijn niet langer passief. Ze spelen een actieve rol in het verloop van het verhaal en ook zij zijn op zoek naar hun rol en plaats in de samenleving. Op die manier wordt het voor de lezer duidelijk dat mannelijkheid en vrouwelijkheid een maatschappelijke constructie is dat op elk moment en in elke cultuur anders kan ingevuld worden.

OVER STERKE MEISJES EN DROMERIGE JONGENS

Er zijn heel wat Nederlandse jeugdauteurs te vinden die op een inventieve manier genderthema's opnemen in hun boeken. Ze spelen met rolomkering, portretteren astereotiepe personages of maken subtiel duidelijk dat genderrollen zeer divers kunnen zijn. Maar op welke manier worden jongens en meisjes geportretteerd in boeken waar gender niet het thema is? Welke boodschap wordt er gegeven over de rollen van mannen en vrouwen?

Welk beeld wordt er geschetst van meisjes en jongens in de hedendaagse adolescentenroman? Sluiten vrouwelijke hoofdpersonages zich aan bij de lange traditie van brave meisjes die zich plooiën naar de maatschappelijk vastge-

legde conventies? Of zijn deze personages eerder strong girls: zelfstandige, assertieve en intelligente meisjes die vol zelfvertrouwen geloven in de maakbaarheid van het leven? Met deze vraag in het achterhoofd werden 7 recente Vlaamse romans met meisjes in de hoofdrol geanalyseerd. Uit dit onderzoek blijkt dat we er nog niet hele-

maal zijn. Hoewel we al een heel eind verwijderd zijn van de traditionele meisjesroman met pedagogische raadgevingen, ontpoppen de hoofdfiguren uit deze jeugdromans zich nog steeds niet tot echte strong girls.

De meeste verhalen zijn opgezet als queesten, waar de vrouwelijke hoofdrol haar weg moet zoeken uit de vele problemen waarmee ze geconfronteerd wordt. Oplossingen worden vaak aangereikt door 'gidsen' waar een nauwelijks verholen volwassen stem doorklinkt. De meisjes in deze romans nemen dit advies vaak kritiekloos aan, zonder eigen inbreng.

Het zou interessant zijn om deze analyse ook toe te passen op Vlaamse jeugdromans met jongens in de hoofdrol. Worden er ook bij hen oplossingen aangereikt of zoeken ze zelf hun weg? Is dit een genderkwestie of zijn de Vlaamse jeugdauteurs bevoogdend en geneigd hun hoofdpersonages te coachen en te begeleiden?

JONGENS-EN MEISJESBOEKEN

Vooral in het commerciële boekensegment – en gelijklopend met de trends in speelgoedwinkels – worden boeken vandaag meer dan ooit uitdrukkelijk gepromoot als jongens- en meisjesboeken. Alsof de kleuren, de lettertypes, de al dan niet aanwezigheid van glitters op de cover nog niet duidelijk genoeg zijn, worden er op boekcovers vandaag duidelijke waarschuwingen geplaatst: 'girls only!' of 'jongensboek!'

Dit onderscheid is uiteraard niet nieuw. De verhaallijnen en plotwendingen van dit genre mogen dan een modern kleedje gekregen hebben, de basisingrediënten zijn nog steeds dezelfde als vroeger.

Een typisch jongensboek vertelt het verhaal van een speciale, uitverkoren jongen die een spannend avontuur beleeft, vaak samen met een groep vrienden. De plot ontwikkelt zich zoals een film, de spanning wordt opgebouwd tot het laatste hoofdstuk. Gevoelens en taligheid spelen een minder grote rol. Hoewel het hoofdpersonage meestal een evolutie doormaakt in de loop van het verhaal, is hij over het algemeen opgewassen tegen de taak die hij moet vervullen en ondergaat hij geen fundamentele veranderingen.

Een typisch meisjesboek (in zijn moderne versie heet dat dan 'mini chick lit of teen lit') biedt lichtvoetige verhalen over opgroeien.

Herkenbare personages in herkenbare settings worden geconfronteerd met herkenbare problemen (puisten! Hoe moet je kussen? ...) terwijl ze een niet zo herkenbaar avontuur beleven (ze zijn verloofd met een prins, hun vader is een rockster,...). Er zijn heel veel uitweidingen van de centrale plot en het beschrijven van gevoelens is essentieel in het verhaal.

Hoewel er uiteraard niets mis is met ontspannende of eenvoudige verhalen, is de kwaliteit van deze romans soms erg bedenkelijk. Ze bevatten vaak erg rolbevestigende stereoty-

pen. Er zijn echter ook uitzonderingen, waar ontspannende lichthartigheid en genderbewustzijn elkaar vinden. Het is mogelijk!

Bekeken vanuit een genderperspectief is vooral de marketing van deze boeken problematisch. Ook al zijn ook jongens best wel geboeid door fundamentele problemen als 'hoe moet ik kussen?', geen enkele jongen wil betrappt worden met een roze glitterboek in zijn handen. Meisjes langs de andere kant zullen hun honger naar spanning en technische gadgets niet zo snel stillen met een boek met een uitdrukkelijke 'JONGENSBOEK'-sticker op de cover. En zo worden stereotiepe ideeën over de interesses van jongens en meisjes bevestigd en versterkt.

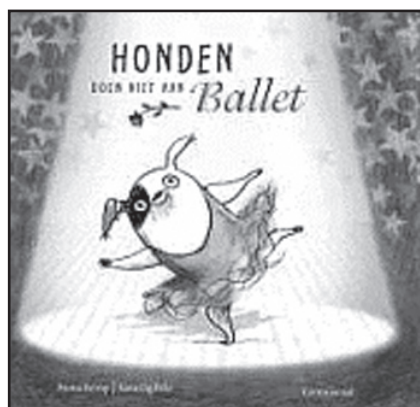
LEESGEDRAG EN LEESATTITUDES

Door de groeiende kloof in lees- en leerprestaties van jongens en meisjes, is er de laatste jaren veel onderzoek gebeurd naar leesgedrag en leesattitudes vanuit een genderperspectief.

Twee recente (Nederlandse) studies onderzochten de leesvoorkeuren van kleuters (tot 6 jaar) en tieners (13 tot 17 jaar)

Bij de kleuters werden de verschillen en gelijkenissen snel duidelijk. Kleuterjongens houden van non-fictie boeken (over auto's, dinosauriërs, ridders,...), de meisjes hadden veel minder interesse in non-fictie. In het segment commerciële fictie (Studio 100, Disney,...) is de scheiding totaal. Kleuters houden van de boeken die voor hun sekse gepromoot worden en ze houden helemaal niet van de boeken gepromoot voor de andere sekse. Dit verschil valt weg bij de meer literaire kinderboeken. Daar waren heel wat boeken geliefd door jongens en meisjes samen. De personages zijn vaak dieren en/of personages waarvan de sekse niet echt duidelijk is.

Het onderzoek bij tieners stelde verschillende aspecten van leesgedrag en leesattitudes vast. Zowel de jongens als de meisjes stonden open voor ervaringen, ze kunnen zich beiden inleven en hun fantasie aan het werk zetten (need for cognition, fantasy proneness). Toch houden meisjes iets meer van dagdromen dan jongens, ze doen het vaker en hun fantasieën zijn meer gedetailleerd.

Jongens en meisjes worden evenveel gestimuleerd om te lezen door opvoeders of onderwijzers. Ouders hebben de neiging het lezen iets meer te stimuleren bij hun dochters dan bij hun zonen. Het grootste verschil

vonden onderzoekers echter terug in de vriendenkring. Meisjes praten vaak met hun vrienden over de boeken die ze lezen en geven ook vaak boeken door aan elkaar. Jongens praten nooit over de boeken die ze lezen en weten niet of hun vrienden lezen, laat staan welke boeken ze lezen.

Afgaande op de schoolresultaten, ligt de leesvaardigheid van meisjes iets hoger. Meisjes zeggen ook meer te genieten van lezen dan jongens. Ook de vermelde voorkeuren blijven erg stereotiep. Jongens houden van verhalen met helden en avonturen, meisjes van verhalen waar ze zich kunnen inleven en waar ze hun gevoelens en fantasieën bij kunnen botvieren, bij voorkeur met wat romantiek.

Op basis van deze en gelijkaardige onderzoeken wordt soms gesuggereerd dat de oplossing voor de leeskloof tussen jongens en meisjes voor de hand ligt. Jongens moeten tot lezen gestimuleerd worden door hen meer 'jongensboeken' aan te bieden. Bekeken vanuit een genderperspectief is dit echter een gevaarlijk pad. Niet alleen worden stereotiepe visies op de interesses van jongens en meisjes hierdoor bevestigd en verstevigd, meisjes en jongens missen zo ook de kans om andere aspecten van hun persoonlijkheid te ontwikkelen en/of te stimuleren. Bovendien zullen atypische jongens en meisjes zich al snel uitgesloten of vreemd voelen omdat ze van het 'verkeerde' soort boeken houden.

Bovendien blijkt uit alle onderzoek dat meisje-jongen-verschillen in voorkeuren veel diverser zijn bij de meer literaire kinder- en jeugdliteratuur. Wat we dus nodig hebben, zijn 'ronde' complexe personages (meisjes én jongens) die fantastische avonturen beleven, maar af en toe eens pauzeren om te reflecteren over hun gevoelens en hun lot. Personages die hun problemen het hoofd bieden op nieuwe en verrassende manieren, wars van genderstereotypen. Doe er nog wat romantiek en gadgets bovenop en iedereen leest, ervaart en leert nog lang, gelukkig en stereotype-vrij.

BRONNEN

Iedereen leest!: een doorgaande leeslijn voor meisjes én jongens: bijdragen aan het gelijknamige symposium op 27 januari 2010, Toin Duijx. Tilburg University, 2011.
Open Boek, Screening leermiddelen, gender- and heteronorm, Cavaria, Gent, 2011.
Thema: meisjes, jongens, lezen en (jeugd)literatuur, Tine Verachten (e.a.). Biblion, Leidschendam, 2009.
Als er geen naam op staat, gaat het over jongens: genderstereotypen in Vlaamse kinderboeken, Vera Hoorens. Katholieke Universiteit Leuven, 2006.

Noot:

Deze tekst verscheen eerder in de Toolkit van het Grundtvig project PAGES. De volledige toolkit en meer informatie over het project vind je terug op www.rosadoc.be/kinderboeken.